

ДО ПИТАННЯ ЦІЛІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПОГЛЯД ЕКСПЕРТІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

TO THE ISSUE OF HOLISTIC APPROACH AT HIGHER SCHOOL: THE UK EXPERTS' VIEW

У статті розглянуто проблему цілісного розвитку студентів закладів вищої освіти. Досліджено історико-культурний контекст зазначеного питання у вищій школі Великої Британії. Схарактеризована сутність цілісного підходу у вищій школі з боку британських експертів. Визначено специфіку студентського віку як каталізатора особистісного розвитку в контексті перспектив імплементації цілісного підходу в університетах Великої Британії. Обґрунтовано доцільність ініціації міжнародного наукового дискурсу з означеної проблематики.

Ключові слова: цілісний підхід, вища освіта, вища школа Великої Британії, чесноти, моральні цінності.

раста как катализатора личностного развития в контексте перспектив имплементации целостного подхода в университетах Великобритании. Обоснована уместность инициации международного научного дискурса по указанной тематике.

Ключевые слова: целостный подход, высшее образование, высшая школа Великобритании, добродетели, моральные ценности.

The problem of holistic student development at higher educational establishments is considered in the article. The historical and cultural context of the mentioned issue has been studied. The essence of holistic approach at higher school based on British experts' view has been described. The peculiarities of student age have been identified as a catalyst for personal development in the context of the holistic approach implementation perspectives at the UK universities. The appropriateness of initiating international discourse on the topic has been justified.

Key words: holistic approach, higher education, the UK higher school, virtues, moral values.

УДК 378.112:303.823

Модестова Т.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
та професійної комунікації
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

В статье рассмотрена проблема целостного развития студентов высших учебных заведений. Исследован историко-культурный контекст указанного вопроса в высшей школе Великобритании. Охарактеризована суть целостного подхода в высшей школе со стороны британских экспертов. Определена специфика студенческого воз-

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На шляху до європейського майбутнього Україна сьогодні переживає складний трансформаційний період, що, перш за все, відбивається на галузі вищої освіти. Адже саме у вищій школі здійснюється фундаментальна підготовка фахівців, які мають гідно прийняти всі виклики сучасного висококонкурентного ринку праці. Конкретні кроки, впровадження яких потребує вища школа задля досягнення відповідності вимог суспільства, роботодавців, абітурієнтів та їхніх родин, запропоновані в Проекті стратегії реформування вищої освіти України до 2020 року [1]. Наприклад, у висновках до звіту підкреслюється пріоритетність розвитку сучасних технологій, підвищення ефективності навчальної та наукової діяльності, здатності студентів до самостійного навчання, готовності закладів вищої освіти до співпраці з бізнесом, інтернаціоналізації та фактично до переходу університетів на самоокупність. Підсумовуючи головний меседж викладених ініціатив, можна зробити висновок про те, що фокус уваги реформування вітчизняної галузі вищої освіти нині зосереджено на інструментально-економічному підході, що, з одного боку, безумовно, виправдано плачевним станом, в якому перебуває вітчизняна освітня галузь (про що детально йдеться у звіті). З іншого боку, на нашу думку, така позиція містить певні ризики для майбутнього українського суспільства.

У свою чергу провідні вітчизняні науковці попереджають про небезпеку надання переваги

суто інтелектуальному складнику в процесі формування особистості випускника вищої школи. Наприклад, дійсний член Академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П., яка до того ж є директором Науково-дослідного інституту духовного розвитку людини та завідувачем кафедри педагогіки СНУ ім. В. Даля, доцільно зауважує те, що «освічена, але не вихована належним чином людина, без сформованих загальнолюдських та національних цінностей, духовності і культури є небезпечною в суспільстві». Автор також підкреслює те, що «виховання та освіта виконують у суспільстві людинотворчу, культуротворчу та духотворчу місію <...>, де виховання є смисловою основою освіти, яка, у свою чергу, є джерелом виховання інтелектуальної особистості» [2].

Тож важливість визначення правильних пріоритетів реформування освітньої галузі є надзвичайно вагомим питанням. Наприклад, наслідки впровадження економічно-орієнтованого підходу в освітній сфері вже відчула на собі вища освіта Великої Британії, де в умовах, коли студенти мають сплачувати підвищену платню за навчання, а влада вимагає жорсткішої підзвітності, суспільство очікує від університетів переконливого підтвердження їхньої соціальної цінності [3]. Як визнають британські експерти, огляд сучасного стану вищої школи Великої Британії засвідчує наявність практики визначення цінності освіти з погляду її економічного складника, де головними критеріями

виступають окупність інвестицій та успішне працевлаштування. Такий підхід слугує демомотиватором для освітян (багато з яких відчують розрив між особистими цінностями та панівними економічними пріоритетами сучасної системи Великої Британії) та перешкоджає реалізації потенціалу вищої освіти повною мірою, зокрема, в контексті важливого виховного та соціального внеску [4]. Тож останнім часом академічна спільнота вищої школи Великої Британії активно ініціює дискурс щодо пошуку потенційних можливостей і розроблення інноваційних підходів із метою сприяння цілісному розвитку випускників вищих навчальних закладів [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему цілісного підходу у вищій школі досліджували такі закордонні вчені, як Е. Паскарелла та П. Терензіні (у контексті вивчення цінностей студентства) [6], Е. Колбі, Т. Ерліх, Е. Бьюмонт, Дж. Стівенс, Е. Дей (у контексті особистої, соціальної та громадянської відповідальності) [7], Л. Браскамп, Л. Траутветер, К. Ворд (у контексті цілісності процесу розвитку студентів) [8], У. Саліван, М. Росін, Л. Шульман, Г. Фенстермачер (у контексті прийняття відповідальних рішень) [9], Р. Стернберг, А. Резницька, Л. Джарвін (у контексті формування освіченості студентів) [10], М. Біті, Д. Хенрі (у контексті формування моральних якостей) [11], К. Гаудіані, К. Хефернан, М. Хартлі, Дж. Солтмарш, П. Клейтон (у контексті навчання суспільно-корисній діяльності) [12].

Безпосередньо серед британських дослідників, які присвятили увагу ґрунтовному вивченню потенціалу вищої освіти Великої Британії не тільки в контексті інтелектуального, але й цілісного розвитку, варто виділити роботи Н. Максвела [13], Дж. Артура, К. Боліна [14], М. Волкер [15], Р. Барнета [16], Дж. Ніксона [17] та інших учених.

Серед останніх робіт вітчизняних науковців, які розробляють проблему цілісного розвитку у вищій школі, варто виокремити роботи О. Олексюк (у контексті міждисциплінарної інтеграції) [18], О. Максименко (у контексті впровадження інноваційних педагогічних технологій) [19], С. Коломієць (у контексті дослідження перспектив реформування вищої освіти України) [20], С. Клепка (у контексті розвитку демократичної культури) [21], О. Лучанінової (як фактора духовної безпеки студентської молоді) [22] та багатьох інших дослідників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість ґрунтовних праць, присвячених різним аспектам всебічного розвитку студентів, вивчення позиції світових експертів в контексті визначення перспектив реалізації цілісного підходу у вищій школі в період трансформаційних змін потребує подальшого дослідження.

Метою статті визначено таке: дослідити позицію експертів у галузі вищої освіти Великої Британії щодо перспектив цілісного розвитку випускників вищої школи.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

1. Розглянути історико-культурний контекст зазначеної проблеми у вищій школі Великої Британії.

2. Схарактеризувати сутність цілісного підходу у вищій школі з боку експертів вищої освіти Великої Британії.

3. Визначити специфіку періоду здобуття вищої освіти як катализатора особистісного розвитку студентів у контексті забезпечення цілісного підходу в закладах вищої освіти Великої Британії.

Виклад основного матеріалу. Проблема всебічного розвитку особистості в історії вищої освіти Великої Британії, починаючи з другої половини ХХ століття, розглядалася в контексті підкреслення важливої ролі вищої освіти в процесі формування характеру (що було окреслено в кожному із звітів Національної комісії з фінансування закладів вищої освіти у 1948, 1952 та 1964 роках) [14]. У 1997 році у звіті Національної комісії з питань вищої освіти було визначено розвиток людини та створення суспільства, що навчається, як головні завдання вищої освіти (хоча й опосередкованою мовою) [23]. У сучасному періоді такі терміни, як «характер» і «мораль», як і раніше, зрідка використовуються в контексті вищої школи тому, що традиційно в історії педагогіки Великої Британії оперування цими поняттями більш притаманне початковій і середній освітнім ланкам. І лише на початку ХХІ століття британські дослідники почали приділяти більше уваги окультурюючій ролі вищої освіти в цивілізованому суспільстві [24; 25]. Наприклад, професор Рональд Барнет, екс-декан відділу професійного розвитку в коледжі Лондонського інституту освіти, та професор Келлі Коутс, заступник проректора з виховання та роботи зі студентами Сасекського університету, зауважують, що моральні та соціальні цілі вищої освіти Великої Британії відійшли на другий план через приділення занадто великої уваги інструментальним та економічним завданням, зокрема розвитку навичок, що сприяють більш вдалому працевлаштуванню та суто професійній підготовці [26].

У свою чергу, у 2011 році в передмові до звіту щодо перспектив розвитку цілісного підходу у вищій школі голова Академії вищої освіти Великої Британії професор Крейг Магоні підкреслив вчасність запровадження відповідних ініціатив і визначив головним завданням закладів вищої освіти забезпечення опанування знаннями разом із особистим розвитком студентів, де в центрі уваги – особистість, готова до здобуття освіти протягом усього життя, яка володіє не тільки академічними

знаннями та демонструє навички інформаційної грамотності високого рівня, але й відмінно володіє м'якими навичками та має відповідні якості випускника вищої школи. Також він звертає увагу на те, що вища школа має ясно усвідомлювати власну роль у процесі побудови відносин студента із суспільством, в якому він існує [5].

На шляху до досягнення мети одним із викликів британські експерти вбачають необхідність зміни вектора докладання зусиль зі створення образу університету як бізнес-бренду для забезпечення можливості надання закладам вищої освіти щиро сповідувати базові інституційні цінності, що, у свою чергу, допоможе їм визначитися з тим, як саме сучасна вища освіта може допомогти студенту зробити його життя більш наповненим, поєднати «прагнення розуму та відчуття серця». Концентрація уваги на цілісному підході також сприятиме вдосконаленню морального обліку освітян. Створення середовища, сфокусованого на всебічному розвитку особистості, дасть змогу науково-викладацькому складу університетів повернутися до фундаментальних цінностей і мотивів, що спонукали їх обрати науково-педагогічну кар'єру і, відповідно, об'єднатися навколо спільної мети. Наприклад, відомий американський дослідник і практик у галузі вищої освіти Патрік Палмер убачає можливість «відродження» для академічної спільноти у впровадженні інтегративного підходу, що має на меті допомогти студенту «стати більш високо та всебічно розвиненою людською істотою» [27]. Потенціал для реалізації відповідних змін автор бачить у запровадженні практики колегіальних обговорень. Адже спілкування як ключовий вид діяльності освітньої галузі має надзвичайно потужний гуманістичний вплив. У Великій Британії одним із найдавніших прибічників цілісного підходу у вищій школі вважають Ніколаса Максвела, який стверджував, що академічна діяльність має спрямовуватися на «встановлення зв'язку розуму і серця для того, щоб ми могли зростити щирий розум і чуйне серце» [28].

Означена потреба сучасного контексту вищої освіти Великої Британії не востаннє зумовлена її історико-культурною спадщиною. Адже впродовж досить тривалого періоду класична університетська освіта поєднувалася із релігійним фундаментом. Наприклад, в епоху Середньовіччя необхідний мінімум освіченої людини складався не тільки з латини, філософії та теології, але й з таких наук (так званих «вільних мистецтв»), як риторика, логіка, граматики, арифметика, геометрія, астрономія та музика. Це давало можливість британським випускникам надалі обіймати високі світські та церковні посади, вести теологічні диспути та вступати на законодавчу службу. Тож ставка на фундаментальну вищу освіту, яка колись була привілеєм еліти, на думку британських експер-

тів, дасть можливість сучасним закладам вищої освіти Великої Британії продемонструвати відданість інтересам студентства. На підтвердження цієї думки К. Магоні звертає увагу на успішний досвід США щодо впровадження цілісного підходу у вищій школі. Зокрема, на приклад маленьких закладів вищої освіти, які, запровадивши означений підхід, створили нову нішу та стандарти на висококонкурентному освітньому ринку Америки. Конкретні приклади можна знайти у відомій роботі американського експерта в галузі вищої освіти Лорена Поупа [29]. Автор оспівує 40 коледжів, які «змінюють життя» та виділені в його дослідженні за їхню роль у прищеплюванні цінностей і концентрацію зусиль на особистісному розвитку студентства. За результатами дослідження вченого виявилось, що ідея цілісного підходу до розвитку молоді є дуже привабливою як для самих студентів, так і для їхніх родин. Отримані висновки також підтверджуються іншими дослідженнями в США та Європі [30]. Зокрема, виявилось, що вибір батьків щодо вступу до сучасних релігійно-орієнтованих освітніх закладів переважно зумовлений не релігійними переконаннями, а міцним фундаментом для всебічного розвитку, який закладається через відданість чітко сформульованим основоположним цінностям.

Тож наявний історико-культурний контекст вищої освіти Великої Британії зумовлює специфіку сучасного погляду на сутність терміна «цілісний розвиток студента» британською академічною спільнотою. Зокрема, професор Кетлін Квінлен, голова відділу з розвитку освіти університету м. Оксфорд, надає визначення поняттю «цілісного розвитку» студента як безпосередньо академічне навчання, розвиток таких навичок, як вміння вирішувати проблеми та аналіз, а також інші характеристики особистості, яка зростає і досягає емоційної та моральної зрілості [5]. Також у світовій практиці з означеним підходом тісно пов'язані такі терміни, як «виховання характеру», «формування цінностей», «моральне виховання», «виховання громадянськості», «моральне виховання», «виховання особистої та соціальної відповідальності», а також «цілісна освіта». Отже, педагогічні дослідження цілісного підходу у вищій школі охоплюють широке коло питань – цінності, відношення, переконання, чесноти, характер, мораль, духовний та емоційний аспекти розвитку студентства тощо. При цьому потрібно зауважити, що деякі з наведених понять досі не отримали широкого використання в галузі вищої освіти Великої Британії. Тож вони певною мірою резонують із традиційними підходами до опису теорії та практики британської вищої школи. Наприклад, моральне вдосконалення зазвичай асоціюється з релігійним становленням, і тому традиційно більш широко використовується в стінах релігійних навчальних

закладів. Формування цінностей також дуже тісно асоціюється з релігійною освітою та більш притаманне термінології середньої освіти Великої Британії. А, наприклад, цілісний розвиток за Л. Браскампом передбачає фізичне здоров'я, віру в Бога, духовність і релігійні переконання [8].

Незважаючи на відмінності та нюанси у тлумаченні, можна визначити узагальнюючі принципи, що об'єднують окреслене термінологічне поле в контексті нашого дослідження. По-перше, всі наведені поняття підкреслюють необхідність виходу за межі здобуття вузькокваліфікаційних знань і навичок, наголошуючи на більш широких аспектах, притаманних особистості, яка існує в суспільстві. По-друге, більшість підходів до вивчення феномена цілісності в контексті вищої освіти пропонують інтегративний підхід, акцентуючи увагу на наявних взаємозв'язках між мисленням, почуттями та дією, та не відділяють когнітивний компонент від морального та емоційного складників. Нарешті, всі вищезазначені підходи виокремлюють моральний складник вищої освіти, наголошуючи на тому, що обов'язком вищої школи є спрямування студента в процесі розвитку його особистості та соціальної відповідальності. На підтримку більш широкого погляду на освітній процес у вищій школі автори вищенаведених досліджень прямо або опосередковано піддають сумніву та іноді відкрито висловлюють протест проти економічної та адміністративної політики, що проводиться у галузі вищої освіти. Адже, на думку деяких представників академічної спільноти Великої Британії, такий підхід перетворює здобувача вищої освіти на споживача або продукт із певним набором специфікацій («якостей випускника») [5]. На підтримку вищевикладеної позиції та продовжуючи думку британських дослідників, хотілося б наголосити на тому, що фокусування уваги лише на успішному працевлаштуванні унеможлиблює ставлення до студента як до унікальної особистості, роблячи такий підхід не досить ефективним і навіть певною мірою загрозливим. До того ж навіть із вузькопрофесійного погляду цілісний підхід сприяє підвищенню конкурентоздатності випускників закладів вищої освіти через розвиток їхніх м'яких навичок. Підбиваючи проміжний підсумок, хотілося б підкреслити основну ідею, яка пронизує полеміку академічної спільноти вищої школи Великої Британії в окресленому контексті, – підвищення відповідальності закладів вищої освіти за результати власної діяльності перед суспільством передбачає надання пріоритету формуванню особистості та соціальної відповідальності випускників університетів попереду економічного складника, що й відображає ідея цілісного підходу.

Як уже було зазначено раніше, зазначений підхід користується більшою підтримкою в початковій і середній школі Великої Британії. І у цього є низка

причин. Зокрема, через те, що соціалізуючий вплив освіти здається більш очевидним під час роботи з дітьми, ніж із дорослими. Але, погоджуючись із позицією певної частини академічної спільноти Великої Британії, вважаємо доцільним зауважити, що потенціал вищої освіти у зазначеному контексті незаслужено недооцінений. Зазвичай на підкріплення цієї думки закордонні дослідники звертаються до широкого кола суспільних потреб і глобальних соціальних проблем (починаючи зі злиднів та війн і завершуючи зміною клімату та соціальною несправедливістю) [31–33]. Основна ж думка полягає в тому, що випускники закладів вищої освіти – майбутні керівники у різних галузях. Тож сучасний світ потребує лідерів, які будуть діяти «на благо».

Період здобуття вищої освіти – це час змін для студента. І ці зміни відбуваються поступово. Видатний американський психолог Ерік Еріксон описує цей період життя як «пошук власної ідентичності та глибокого пізнання самого себе» [34]. А відомий дослідник проблеми розвитку студентів Марсія Бакстер Маголда підкреслює важливість цього процесу через трансформації, що спонукають студента рухатися «від звички покладатися на інших до самотворення» [35]. Також під час спілкування зі студентами з відмінним походженням здобувач вищої освіти знайомиться з новими ідеями та способами мислення. Звичайно, можна казати про певну ступінь зрілості особистості на будь-якому з етапів розвитку. Але, незважаючи на те, наскільки людина вже є сформованою, вступаючи до закладу вищої освіти, вона все одно проходить через турбулентний процес змін, під час якого наявні погляди піддаються сумніву, а особистісна індивідуальність зазнає змін. Дійсно, навчання у вищому навчальному закладі є серйозним «руйнівним» періодом. Адже зазвичай студенти вступають до університету, вже здійснивши значні попередні інвестиції (часові, енергетичні, фінансові тощо), що вже певною мірою зумовило їхній життєвий вибір і переконання. Незважаючи на вік, концентрація уваги на розвитку критичного мислення в традиції західної освітньої системи підштовхує студента піддати сумніву отримані знання, включно із системою цінностей, яку вони отримали в родині та якій слідували раніше у своєму колі спілкування.

Отже, період студентства – це час, коли людина має не лише наново віднайти сенс життя та шляхи його створення, але й відбудувати відчуття цілі власного існування, яка б поєднувала широкі перспективи та світогляд [36]. У цьому контексті також виникає питання духовності, яке розглядається в розрізі цілісного підходу у вищій школі Великої Британії як поєднання із чимось більшим за саму людину. Нарешті, вища освіта впливає на формування системи цінностей незалежно

від того, чи визнаємо ми це відкрито чи ні. Адже кожна дисципліна передбачає власний набір робочих припущень і стандартів, які визначають, що таке «добре» та «погано», вагоме або ні з погляду цієї дисципліни. Тож, на думку британських експертів, нині є нагальна потреба ініціювання відкритого обговорення щодо узгодження цінностей, які потрібно прищеплювати студентській молоді. Адже, як доцільно зауважує професор Інституту Гріфіта, що входить до складу університету м. Оксфорд, Пітер Грутенбоер, наявність відповідних пріоритетів є невід'ємним складником освітньої системи [37].

Спираючись на вищевикладене, вважаємо доцільним згадати про те, що проблема цінностей у галузі вищої освіти часто провокує дискусію серед учених тому, що може здаватися, що такий підхід передбачає нав'язування студентам єдиного правильного способу дії або стилю мислення. З погляду цілісного підходу таке припущення є контрверсійним, тому що, по-перше, повага до плюралізму та культурного різноманіття, які є пріоритетом західної освітньої системи, робить складним надання переваги одній цінності над іншою. По-друге, нав'язування ідей протирічить принципу розвитку критичного мислення, яке є основою вищої освіти. До того ж деякі освітні філософи зауважують, що моральне повчання не є синонімом індоктринації [38; 39].

Тож, розмірковуючи про моральний розвиток у вищій школі, Джон Ніксон, професор Мідлсекського університету (Велика Британія) та університету м. Гонконг (Китай), каже про те, що етика добра є більш продуктивним способом, ніж вивчення набору правил, принципів або стандартів поведінки [17]. Продовжуючи цю думку, професор Університету м. Брістол Брюс Макфарлейн дає визначення поняттю «чесноти» як відображенню «зосередженості на характері індивідуума, його досконалості, що, у свою чергу, дає людині можливість досягти щасливого життя» [40]. Отже, узагальнено терміни «чесноти» або «переваги характеру» розуміються як людські якості та відбивають головну ідею цілісного підходу у вищій школі. Зокрема, за результатами дослідження команди британських науковців під керівництвом професора Університету м. Бірмінгем, Джеймса Артура, на думку британських випускників і роботодавців, «гарний характер» передбачає «високі моральні якості та відповідну поведінку», а також розуміється як такі чесноти, як емпатія, толерантність, турбота про інших, здатність товаришувати, порядність, надійність, щирість і доброчесність [41]. Зі свого боку американські дослідники Крістофер Пітерсон і Мартін Селігман сформували такий узагальнений перелік чеснот, що найчастіше зустрічається в головних світових релігіях і філософських підходах: мудрість і знання, хоробрість,

любов і гуманність, справедливість, стриманість, духовність і трансцендентність. Автори пояснюють, що кожна з вищезазначених ідей у широкому сенсі передбачає слідування певним шляхом, за допомогою чого можна розвинути власні чесноти (як їх ще називають – сильні сторони характеру). Це – моральні якості, що передбачають розвиток, є вимірюваними та відображають результат нашого добровільного вибору [42].

Тож, спираючись на вищевикладене, можна зробити висновок про те, що вища освіта має реальний потенціал впливу на розвиток відповідних якостей. Наприклад, розглядаючи особисту та соціальну відповідальність як один із головних здобутків навчання в закладах вищої освіти, що є необхідним випускникам у XXI столітті, Асоціація американських коледжів та університетів (AACU) вимагає від студентів дотримання відповідних положень, а саме:

1. *Прагнення до досконалості* – розвиток неохитної професійної етики та усвідомленості щодо потреби в докладанні всіх зусиль в означеному контексті.

2. *Розвиток особистої та академічної доброчесності* – визнання та дії на засадах порядності, починаючи з міжособистісних відносин і завершуючи принциповим дотриманням офіційного академічного кодексу честі.

3. *Внесок у справи спільноти* – визнання та дії за дорученням освітньої спільноти або більш широкого об'єднання на місцевому, національному та світовому рівнях.

4. *Повага до відмінностей інших* – визнання та дії з відповідальністю за формування власних суджень, залучення відмінностей і конкуруючих думок як ресурсу для навчання, професійної діяльності та формування громадянськості.

5. *Розвиток компетентності в етичних і моральних судженнях та діях* шляхом дотримання вищезазначених пунктів і застосування відповідної аргументації у навчанні та повсякденному житті [43].

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що підходи до визначення поняття цілісного розвитку студента, наведені у представленому дослідженні, переважно співвідносяться із категоріями моралі, духовності, позитивних рис характеру та етики. На нашу думку, це дає змогу більшою мірою конкретизувати розуміння того, як має виглядати людина із вищої освітою у XXI столітті. З одного боку, зрозумілим є те, що феномен цілісності та цілісного розвитку – це широке питання та комплексна проблема, що передбачає огляд і врахування численних аспектів, пов'язаних із особистісним становленням студента вищого навчального закладу, а отже, природно, що не може обмежуватися лише запропонованою думкою. З іншого боку, погоджуючись зі П. Палмером

[27], вважаємо, що зупинка на занадто вузькому визначенні провокує контрпродуктивний ефект у контексті пошуку альтернативних шляхів концептуалізації ролі вищої освіти щодо студентів у період значних трансформаційних змін, які відбуваються сьогодні в галузі вищої освіти. Тож певною мірою узагальнений підхід, представлений у дослідженні, на нашу думку, дасть змогу надалі обрати ті концепти та специфічну термінологію, що найкращим чином зможуть відобразити цінності та пріоритети академічної спільноти в контексті адаптації представлених ідей до потреб вітчизняних закладів вищої освіти, зокрема, з урахуванням регіональних особливостей.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження позиції академічної спільноти Великої Британії щодо проблеми цілісного підходу у вищій школі:

1. *З'ясовано*, що історико-культурний контекст Великої Британії зумовлює нагальну потребу в ініціації дискурсу щодо впровадження цілісного підходу у вищій школі. Зокрема, через вимогу британського суспільства до університетів щодо підтвердження їхньої соціальної цінності в період складних трансформаційних змін; недостатню увагу вивченню означеної проблеми в контексті вищої освіти в період з другої половини ХХ століття до початку ХХІ століття в галузі вищої освіти Великої Британії; історичні передумови, що тривалий період часу характеризували британську вищу школу як осередок виховання європейської церковної та світської еліти; потребу у «відродженні духу» та «відданості спільній справі» академічної спільноти Великої Британії.

2. *Схарактеризовано* сутність цілісного підходу в контексті вищої школи як багатоаспектний феномен, що базується на таких узагальнюючих принципах: необхідність виходу за межі здобуття вузькокваліфікаційних знань і навичок; приділення уваги більш широким аспектам, притаманним особистості, яка існує в суспільстві; забезпечення взаємозв'язку між мисленням, почуттями та дією, де когнітивний компонент не відокремлюється від морального та емоційного складників; наголос на моральній складовій вищої освіти, коли обов'язком вищої школи є спрямування студента в процесі розвитку його особистої та соціальної відповідальності.

3. *Визначено* період здобуття вищої освіти як каталізатора особистісного становлення студента в контексті формування особистої та соціальної відповідальності, коли в процесі переживання досвіду «дорослого життя» ключовими завданнями постає переосмислення сенсу життя та пріоритетів, перебудова системи цінностей і духовне вдосконалення особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект). URL: http://osvita.ua/doc/files/news/438/43883/HE_Reforms_Strategy_11_11_2014.pdf (дата звернення: 07.11.2018).
2. Шевченко Г.П. Одухотворений образ людини культури ХХІ століття: процес його виховання у вищій школі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 5 (68). С. 213–225.
3. UK Higher Education: Students at the Heart of the System. Department for Business, Innovation and Skills. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31384/11-944-higher-education-students-at-heart-of-system.pdf (дата звернення: 07.11.2018).
4. Bolden R., Jones S., Davis H., Gentle P. Developing and Sustaining Shared Leadership in Higher Education: stimulus paper. URL: http://eprints.uwe.ac.uk/27175/1/LFHE_SP_Bolden_final.pdf (дата звернення: 07.11.2018).
5. Quinlan K. Developing the Whole Student: Leading Higher Education Initiatives that Integrate Mind and Heart: stimulus paper. URL: https://www.learning.ox.ac.uk/media/global/wwwadminoxacuk/localsites/oxford-learninginstitute/documents/overview/research/publications/Quinlan_Developing_2011.pdf (дата звернення: 07.11.2018).
6. Pascarrella E., Terenzini P. How College Affects Student. URL: https://www.researchgate.net/publication/236788652_How_College_Affects_Students_Vol_2_A_Third_Decade_of_Research_review (дата звернення: 07.11.2018).
7. Colby A., Ehrlich T., Beaumont E., Stephens J. Educating Citizens: Preparing America's Undergraduates for Lives of Moral and Civic Responsibility. San Francisco CA: Jossey-Bass, 2003. 332 p.
8. Braskamp L., Trautvetter L., Ward K. Putting Students First: Promoting Lives of Purpose and Meaning. About Campus. 2008. № 13 (1). P. 26–32.
9. Sullivan W., Rosin M. A New Agenda for Higher Education: Shaping a Life of the Mind for Practice. San Francisco CA: Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, Jossey-Bass, 2008. 272 p.
10. Sternberg R., Reznitskaya A., Jarvin L. Teaching for Wisdom: What Matters is not Just What Students Know, but How They Use It. London: Routledge, 2008. P. 47–62.
11. Beaty M., Henry D. The Schooled Heart: Moral Formation in American Higher Education. Waco TX: Baylor University Press, 2007. 230 p.
12. Gaudiani C. Catalyzing Community: The College as a Model of Civil Society. Educational Record. 1997. № 78 (3–4). P. 80–86.
13. Maxwell N. From Knowledge to Wisdom: a Revolution for Science and the Humanities. URL: https://www.researchgate.net/publication/268521343_From_Knowledge_to_Wisdom_A_Revolution_for_Science_and_the_Humanities (дата звернення: 07.11.2018).

14. Arthur J., Bohlin K. *Citizenship and Higher Education: the Role of Universities in Communities and Society*. London: Routledge Falmer, 2005. P. 6–24.
15. Walker M. *Higher Education Pedagogies: A Capabilities Approach*. Maidenhead: Open University Press, 2006. 164 p.
16. Barnett R. *A Will to Learn: Being a Student in an Age of Uncertainty*. – Maidenhead: Open University Press, 2007. 199 p.
17. Nixon J. *Towards the Virtuous University: the Moral Bases of Academic Practice*. London: Routledge, 2009. 158 p.
18. Олексюк О.М. Цілісність особистості в контексті міждисциплінарної інтеграції у вищій мистецькій освіті. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14: «Теорія і методика мистецької освіти». 2017. № 22 (27). С. 8–12.
19. Максименко О.В. Інноваційні технології в системі вищої професійної освіти. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. 2015. № 130. С. 60–63.
20. Коломієць С.В. До питання реформування вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. URL: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Kolomiets_001.pdf (дата звернення: 07.11.2018).
21. Клепко С.Ф. Чи сприяє система освіти Україні розвитку демократичної культури? URL: https://books.google.com.ua/books?id=AuxIDwAAQBAJ&dq=%D1%86%D1%96%D0%B%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C+%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97+%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8&hl=ru&source=gbs_navlinks_s (дата звернення: 07.11.2018).
22. Лучанінова О.П. Освітньо-виховний простір закладу вищої освіти як фактор духовної безпеки студентської молоді. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. (за матеріалами ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Культурна особистість у світлі виховання, освіти і духовної безпеки» (23 травня 2018 р., м. Київ); частина 1 / Гол. ред. Г.П. Шевченко. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. Вип. № 2 (83). С. 86–97.
23. Dearing R. *Higher Education in the Learning Society: Report of the National Committee of Inquiry into Higher Education*. URL: <http://www.educationengland.org.uk/documents/dearing1997/dearing1997.html> (дата звернення: 07.11.2018).
24. Browne L. *Securing a Sustainable Future for Higher Education: an Independent Review of Higher Education Funding and Student Finance*. URL: <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2010-browne-report.pdf> (дата звернення: 07.11.2018).
25. *Higher Ambitions: the Future of Universities in a Knowledge Economy*. Department for Business, Innovation and Skills. URL: <https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/bis-higherambitions-summary-nov2009.pdf> (дата звернення: 07.11.2018).
26. Barnett R., Coates K. *Engaging the Curriculum in Higher Education*. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8527.2008.00402_3.x (дата звернення: 07.11.2018).
27. Palmer P., Zajonc A. *The Heart of Higher Education: a Call to Renewal*. San Francisco CA: Jossey-Bass, 2010. 256 p.
28. Maxwell N. *What's Wrong with Science?: Towards a People's Rational Science of Delight and Compassion*. London: Pentire Press, 2009. 308 p.
29. Pope L. *Colleges That Change Lives: 40 Schools that will Change the Way You Think about Colleges*. New York: Penguin Books, 2006. 352 p.
30. Glenn C. *Universities of Character. Citizenship and Higher Education: the Role of Universities in Communities and Societies*. London: Routledge, 2005. 208 p.
31. Jones S., Abes E. *Enduring Influences of Service-Learning on College Students' Identity Development*. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.477.3331&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 07.11.2018).
32. Nash R. *A Personal Reflection on Educating for Meaning*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1002/abc.248?journalCode=acaa> (дата звернення: 07.11.2018).
33. Temple J., Ylitalo J. *Promoting Inclusive (and Dialogic) Leadership in Higher Education Institutions*. URL: www.researchgate.net/publication/240343064_Promoting_Inclusive_and_Dialogic_Leadership_in_Higher_Education_Institutions (дата звернення: 07.11.2018).
34. Erikson E. *Identity and the Life Cycle*. New York: International Universities Press, 1959. 142 p.
35. Baxter Magolda M. *The Activity of Meaning Making: A Holistic Perspective on College Student Development*. URL: <http://transitions.gmu.edu/wp-content/uploads/The-Activity-of-Meaning-Making-A-Holistic-Perspective-on-College-Student-Development1.pdf> (дата звернення: 07.11.2018).
36. Parks S. *Big Questions, Worthy Dreams: Mentoring Young Adults in Their Search for Meaning, Purpose, and Faith*. San Francisco CA: Jossey-Bass, 2011. 352 p.
37. Grootenboer P. *Affective Development in University Education*. *Higher Education Research & Development*. 2010. № 29 (6). P. 723–737.
38. Merry M. *Indoctrination, Moral Instruction, and Non-rational Belief: a Place for Autonomy*. *Educational Theory*. 2005. № 55(4). P. 399–420.
39. Tan C. *Michael Hand, Indoctrination and the Inculcation of Belief*. *Journal of Philosophy of Education*. 2004. № 38(2). P. 257–267.
40. Macfarlane B. *Teaching with Integrity: the Ethics of Higher Education Practice*. London: Routledge Falmer, 2004. 196 p.
41. Arthur J., Wilson K., Godfrey R., Gray B., Newton N. *Values and Character: Higher Education and Graduate Employment*. URL: http://www.academia.edu/1602223/Graduates_of_Character (дата звернення: 07.11.2018).
42. Peterson C., Seligman M. *Character Strengths and Virtues: a handbook and classification*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 800 p.
43. Dey E. and Associates. *Should Colleges Focus More on Personal and Social Responsibility?* URL: https://www.aacu.org/sites/default/files/files/core_commitments/psrii_findings_april2008.pdf (дата звернення: 07.11.2018).